

DE POORTEN VAN DE INDIËN

De collectie De Bry 1590-1623 Ernst van den Boogaart

Inhoudsopgave

- Pagina 7   Voorwoord
- Pagina 10   **De collectie De Bry, de West-Indische reeks**
Een vorstelijke, rijk geïllustreerde reeks – Virginia, Florida, Brazilië – Spaans Amerika: het Caribisch gebied, Mexico en Peru – Spaans Amerika: het La Plata-gebied – Eldorado – de Engelse wereldomzeilingen en de oostkusten van Amerika – José de Acosta: de plaats van Amerika in de mensheidsgeschiedenis – de kolonisatie van Virginia en New England – Antonio de Herrera: een overzicht van de Westerse Indiën – de Nederlandse wereldomzeilingen
- Pagina 28   **De collectie De Bry, de Oost-Indische reeks**
Het koninkrijk Kongo – een overzicht van Azië: het Itinerario van Jan Huygen van Linschoten en de eerste Nederlandse vloot naar de Oost – de tweede Nederlandse vloot naar de Oost – de Goudkust – de vloot van Joris van Spilbergen: Ceylon, Atjeh, Bantam – de reis van Gasparo Balbi naar Goa, Malabar, Ceylon, Coromandel en Pegu – de vloot van Jacob Cornelisz van Neck: Bantam, Ternate, Patani – de vloot van Wybrand van Warwijck en Sebald de Weerd: Ceylon, Atjeh, Johore, Bantam – Cornelis Claesz, Cornelis van der Ven en Steven van Hagen: de Molukken – Peter Cornelisz Verhoeff: Mozambique, Goa, Malabar, Calicut, Malakka, Gresik, Banda en Neira – de Nederlandse zoektocht naar een noordoostpassage: de overwintering op Nova Zembla – het Vespucci vullertje en de Engelsman Robert Covertte in het Moghulrijk
- Pagina 42   **Het leven van de inheemsen in de Westerse en Oosterse Indiën**
Gezinsleven en seksuele deviatie- landbouw en veeteelt – handel – vissen en jagen – nijverheid – geneeskunde – eetgewoonten – vermaak
- Pagina 64   **Vorsten, edelen, onderdanen en slaven**
Het koningschap in Florida – potentaten aan de Goudkust, Benin en Cabo Lopez – de despoot van Ormuz – koningschap in India, Ceylon, Pegu Java, Bali en China – de koningin van Patani – inheemse en Afrikaanse slavernij in het Caribisch gebied, Mexico – slavenopstanden – slavernij in Afrika – slavernij in Portugees Goa – inheemse slavernij op Ceylon en Banda
- Pagina 84   **De religies van de Oosterse en Westerse Indiën**
Duivelse omkeringen van het christendom: Hispaniola, Mexico – voorouderverering in Virginia en aan de Orinoco – zonneverering in Florida – kannibalistische religie in Brazilië – de islam in Zuid- en Zuidoost-Azië – de Thomaschristenen – Brahmanisme, zonnecultus en duivelsverering in India – monnikenreligie op Ceylon en in Pegu – duivelsverering in China – hiernamaalsgeloof, fetissoverering en hekserij in Afrika
- Pagina 100   **Europeanen in de Westerse en Oosterse Indiën 1590-1625**
Het Spaanse imperium – het Portugees imperium – Franse, Engelse en Nederlandse aanvallen op het Spaans-Portugees imperium – de wereldomzeilingen – Columbus en Magelhaes als helden – de zwarte legende van de Spaanse verovering van Amerika- Europees imperialisme in beeld
- Pagina 116   **Een wereld tussen Goed en Kwaad**
- Pagina 130   Register
- Pagina 132   Colofon

EFFIGIES
THEODORI DE BRY LEODIEN.
CRYPTICI NOBILISSIMI.

De collectie De Bry

de West-Indische reeks

Het bezoek van de bijna zestigjarige goudsmid en graveur Theodor de Bry aan Londen in 1585-1588 gaf aan het laatste deel van zijn leven een onverwachte wending. Hij was er vanuit zijn toenmalige woonplaats Antwerpen naar toe gereisd, mogelijk om familie te bezoeken, maar hij voerde er ook een eervolle opdracht uit. Hij graveerde er een reeks prenten over de uitvaart van de hoveling, dichter en overtuigd Protestant Sir Philip Sydney. Wat zijn leven veranderde was het contact met de geograaf Richard Hakluyt. Dankzij hem verwierf hij afbeeldingen van inheemse Amerikanen, gemaakt in de recent gestichte Engelse kolonie op Roanoke eiland, gelegen voor de kust van het latere North Carolina. De ontmoeting in Londen met de hugenoot Jacques Le Moyne was een tweede aansporing om zijn vaardigheden als graveur voor iets nieuws in te zetten. Le Moyne had in 1564-1565 de Franse expeditie naar Florida onder de edelman René de Laudonnière meegemaakt. Van hem kocht Theodor de Bry de afbeeldingen met verklarende tekst over deze kolonisatiepoging. Eerder zal hij niet alleen prenten hebben gegraveerd, maar er ook wel in hebben gehandeld. Nu besloot hij beide series afbeeldingen als boek uit te geven. Dit was het begin van een serie rijk geïllustreerde boeken over de Nieuwe Wereld, waaraan ook zijn twee zonen Johan Theodor en Johan Israël meewerkten. De goudsmid/graveur begon een nieuwe carrière als uitgever.¹

Voordat hij zich in Antwerpen had gevestigd, was hij enkele malen van woonplaats gewisseld. Hij was geboren

in het katholieke prinsbisdom Luik uit een geslacht van goudsmeden. Zijn vader had in de jaren dertig van de zestiende eeuw deel uitgemaakt van het stadsbestuur en was waarschijnlijk katholiek. Mogelijk bezocht Theodor de 'Académie Liègeoise', een soort kunstschool waarvan de schilders Lambert Lombard en Hendrick Goltzius lid waren. Theodor sympathiseerde met de hervormingsbeweging in de kerk. Naar eigen zeggen had hij vanwege het geloof de stad beroofd van alle bezittingen moeten verlaten. In 1560 vestigde hij zich in het Lutherse Straatsburg. Daar trouwde hij Katharina Esslinger, een dochter uit een lokale familie. Hij sloot zich aan bij de calvinistische gemeente, die niet publiekelijk maar wel bij leden aan huis voor kerkelijke diensten bijeen mocht komen. Hier werden zijn dochter Ottilia (1562) en zijn zonen Johan Theodor (1561), Johan Israel (1565) en Johan Jacob geboren; de laatste is waarschijnlijk jong gestorven. Zijn eerste vrouw overleed in 1570 en hij hertrouwde met de Frankfurtse Katharina Rölinger. Toen het Straatsburgse stadsbestuur in 1577 calvinistische huisbijeenkomsten verbood, migreerde hij naar Antwerpen. Hij werd geen burger, maar sloot zich wel aan bij het goudsmedengilde en het St. Lucasgilde. Tijdens het bezoek aan Engeland begonnen de legers van Alexander Farnese Antwerpen te belegeren. Theodor de Bry besloot met zijn gezin uit te wijken naar het hervormde Frankfurt, de geboortestad van Katharina Rölinger en het centrum van de Europese boekhandel. Bij al deze verhuizingen speelden waarschijnlijk economische motieven een even belangrijke rol als religieuze.

• 01. Theodor de Bry, *Zelfportret 1597*. Rijksmuseum, Amsterdam

* 1. Michiel van Groesen, *The Representations of the Overseas World in the De Bry Collection of Voyages (1590-1634)*, Leiden 2008, pp.57-64.

In 1590 gaf Theodor de Bry in Frankfurt eerst de afbeeldingen van de inheemse inwoners van North Carolina uit met begeleidende tekst van de Engelse natuurwetenschapper Thomas Harriot. Een jaar later volgde het boek over de inwoners van Florida met teksten van Jacques le Moyne en René de Laudonnière. Mogelijk dacht De Bry toen al aan een reeks werken over de Nieuwe Wereld.² Op de titelpagina van deel twee vermeldde hij dat de betreffende werken deel uitmaakten van een reeks over *India Occidentalis*, de Westelijke Indiën. Het eerste deel verscheen in het Engels, Frans, Duits en Latijn; de latere delen alleen in het Latijn en Duits. Zij waren alle gedrukt in een kloek folioformaat. De afbeeldingen waren op een enkele uitzondering na ondergebracht in een apart beelddeel. Een opschrift bij de platen gaf het onderwerp aan, een bijschrift verduidelijkte de voorstelling. Tot aan zijn dood bracht Theodor de Bry nog vijf delen uit in de West-Indische reeks. De werken handelden over Spaanse kolonisatie van het Caribisch gebied, Mexico, Peru en de La Plata regio, een Portugese expeditie naar Brazilië en kortstondige Franse kolonisatiepogingen in de Baai van Rio de Janeiro en op de Oostkust van Florida.

Na de dood van Theodor voegden zijn zonen Johan Theodor en Johan Israel gezamenlijk nog drie nieuwe delen toe aan de West-Indische reeks. Deel acht (1599) was een compilatie van berichten over de Guyana-expeditie van Walter Raleigh, de wereldomzeiling van Francis Drake en zijn plundertochten in het Caribisch gebied, en de wereldomzeiling van Thomas Cavendish, met alleen in het additamentum van de Duitse versie nog een beschrijving van de Canarische eilanden door Joostens van Heede. Deel negen (1601) bracht de *Historia natural y moral de las Indias* van de jezuïet José de Acosta, de mislukte wereldomzeiling van Sebald de Weert en de geslaagde reis om de wereld door Olivier van Noort. Na het overlijden van Johan Israel publiceerde Johan

Theodor in 1618 onder alleen zijn eigen naam deel tien; het ging over de z.g. eerste en tweede reis van Amerigo Vespucci, bijna een eeuw geleden, en over de recente Engelse kolonisatie in Virginia. Hierop volgden nog het verslag van de wereldomzeilingen door de vloot van Jacob le Maire en Willem Schouten en die van Joris van Spilbergen (deel elf) en de beschrijving van de Nieuwe Wereld door Antonio de Herrera (deel twaalf). De teksten van de West-Indische reeks waren allemaal eerder verschenen in het Engels, Frans, Duits, Nederlands en Latijn.³

De reeks ontleende haar aantrekkelijkheid en latere reputatie vooral aan de 327 platen.⁴ De bronteksten waren over het algemeen geïllustreerd. Vader en zonen De Bry kopieerden deze afbeeldingen, maar zij bewerkten een aanzienlijk deel ingrijpend of vervaardigden nieuwe illustraties. Volgens Van Groesen is bijna vijfenveertig procent van de afbeeldingen in de uitgebreide collectie ingrijpend veranderd of nieuw ontworpen.⁵ De prenten zijn gewoonlijk ondergebracht in een apart deel achterin. Alleen in de delen drie en dertien zijn de illustraties opgenomen in de tekst zelf.

De lezer zal de afbeeldingen hebben gewaardeerd, omdat zij hem hielpen zich vreemde landen en volken voor te stellen. Werkelijkheidsgetrouwe afbeeldingen beantwoordden het best aan die verwachting. Werkelijkheidsgetrouwheid veronderstelt observatie en vastlegging ter plaatse. Dat was het geval met de afbeeldingen in de eerste drie delen van de West-Indische reeks. Zij waren inderdaad zo gemaakt en geordend dat zij een goede indruk gaven van de levenswijze van de Algonkin in het latere North Carolina, de Timucua in Florida en de Tupinamba in Brazilië. Maar voor lang niet alle plaatdelen beschikten de De Bry's over dergelijk werkelijkheidsgetrouw bronmateriaal. De illustraties in de bronteksten waren vaak meer bedoeld om heftige emoties bij de lezer op te wekken dan om een vreemde levenswijze

---

* 3. Voor de tekst van het eerste deel is gebruikt het *Briefe and True Report of Virginia*, Londen 1588. De verslagen van de Florida-expedities in het tweede deel zijn gebaseerd op de gedrukte Franse tekst van René de Laudonnière (Parijs 1586) en een handschrift van een deelnemer Jacques le Moyne, dat De Bry van verwanten in Londen had verworven. Deel drie is samengesteld uit de Duitse tekst van Hans Staden (Marburg 1557) en de oorspronkelijk Franse teksten van Jean de Léry (La Rochelle 1578) en Nicolas Barré (Parijs 1557). De delen vier tot en met zes gaan in de Latijnse versie terug op de vertaling van Girolamo Benzoni's *La Historia del Mondo Novo* (Venetië 1565) door Urbain de Chauveton (Genève 1586) en in de Duitse versie op de vertaling door Nicolaus Höniger Genève 1582-1583. De brontekst van deel zeven was Ulrich Schmidl, *Neue Welt* (Frankfurt 1567). Voor de compilatie van deel acht zijn Nederlandse vertalingen van de Engelse bronnen gebruikt en een Duitse bron: Walter Raleigh, *Waerachtighe beschryvinge van Guiana*, Amsterdam 1598; Walter Bigges en Lt. Croft, *Relation der Rheiss in die Indien gethan durch Franciscum Drack*, [Keulen] 1589; Lawrence Keymis, *Waerachtighe beschryvinghe vande tweede Zeevaert der Engelschen nae Guiana*, Amsterdam 1598; Francis Pretty, *Beschryvinge vande Zeevaert van Thomas Cavendish*, Amsterdam 1598; en alleen in de Duitse versie: Michiel Joostens van Heede, *Discours van het Groot Eylandt Canaria*, Rotterdam 1599. Jan Huygen van Linschotens vertaling van Acosta was de bron voor deel negen, samen met Barent Jansz' *Verhael* (Amsterdam 1600) over de tocht van Sebald de Weert en Olivier van Noort's *Beschryvinghe* (Rotterdam en Amsterdam 1602). Aan welke editie van Vespucci de stukken over zijn z.g. eerste en tweede reis in deel tien zijn ontleend is onbekend; voor de Engelse kolonisaties zijn gebruikt Ralph Hamor, *True Discourse* (Londen 1615) en John Smith, *Description* (Londen 1616). Deel elf gaat terug op het *Journal* van Willem Schouten en de *West-Indische Spieghel* van Joris van Spilbergen en deel twaalf op Caspar Barlaeus' vertaling van Herrera ((Amsterdam 1622). Michiel van Groesen, *The Representations of the Overseas World*, pp.493-507. * 4. Michiel van Groesen, *The Representations of the Overseas World*, p.124. Daar komt hij op ca 590 illustraties voor de West- en Oost-Indische reeksen samen. Op pp.509-522 geeft hij een schematisch overzicht per deel dat naar mijn telling een lager totaal van 575 oplevert, 327 voor de West-Indische reeks en 248 voor de Oost-Indische. * 5. Michiel van Groesen, *The Representations of the Overseas World*, p.124 en het schematisch overzicht op pp.509-522.

te documenteren. Dit hing ook samen met het karakter van de bronteksten. Soms waren de teksten overwegend beschrijvingen van een vreemd land en volk, soms eerder het verhaal van wat de schrijver allemaal had meegemaakt in de overzeese wereld. In dat geval toonden de illustraties vooral schokkende gebeurtenissen en minder een vreemde levenswijze. Dat was bij voorbeeld het geval bij de delen vier tot en met zes van de West-Indische reeks. De plaatdelen boden de lezer de mogelijkheid wat te leren en wat te beleven.

Het vervaardigen van de collectie De Bry vereiste samenwerking tussen uitgevers en mensen uit verschillende beroepen. Geleerden attendeerden hen op teksten die voor een uitgave in aanmerking kwamen. Zij konden zo nodig bijschriften bij de afbeeldingen leveren. Vertalers brachten de teksten over van de brontaal in het Duits en Latijn. Voor de eerste delen van de West-Indische reeks schakelde Theodore de Bry humanistisch geschoolde lieden in, een enkele zoals de botanicus Carolus Clusius met een grote reputatie, anderen van bescheidener statuur zoals de Frankfurter predikant Hosea Hala, Johan Adam Lonicer die ook optrad als corrector. Zij maakten verder gebruik van de diensten van A.T. Reinius, Bilibaldus Strobaeus en Johan Hornberger voor vertalingen naar het Latijn en van de Lutherse Gotthard Artus, afkomstig uit Dantzig, voor de vertalingen naar het Latijn en het Duits.⁶ Hij was mogelijk ook verantwoordelijk voor de teksten die als bijschriften bij de platen werden geplaatst. Theodor en Johan Theodor graveerden de platen meestal zelf. Incidenteel riepen zij de hulp in van een ander, zoals in 1590 Gijsbert van Veen. Johan Israel schijnt zich vooral om de financiële aangelegenheden van de familieonderneming te hebben bekommerd. Zij schijnen niet zelf te hebben gedrukt. Dat werk besteden zij uit bij drukkers uit hun directe omgeving. Zoals in die tijd gebruikelijk verkochten de uitgevers De Bry de boeken als losse vellen; de koper liet de werken inbinden op de manier die hij wenste. De collectie De Bry was een product van vele handen en geesten.

De werken uit de collectie De Bry waren opgedragen aan Duitse vorsten, zoals Christian I van Saksen, Willem graaf van de Palts, Frederik IV keurvorst van de Palts, Ludwig IV van Hesse-Kassel en misschien de belangrijkste begunstiger Landgraaf Maurits van Hesse-Kassel. Dat bracht misschien

02. Gegraveerde titelpagina van het eerste deel van de West-Indische reeks (1590). Duitse editie. John Carter Brown Library, Providence (Rhode Island).

enige financiële ondersteuning en het maakte duidelijk dat de wereldomspannende collectie de aandacht verdiende van de hoogsten in het land. De kopers van de delen uit de collectie zullen echter tot een bredere sociale groep hebben behoord, zij het wel in het hogere marktsegment.⁸

De collectie De Bry wordt veelal aangeduid als een verzameling reisverhalen. In veel teksten is echter een reis gemaakt door een of meerdere personen niet het element dat het geheel structuur geeft. Aangezien de teksten betrekking hebben op buiten-Europese gebieden kunnen de inleidende en hoofdstukken gaan over de reis ernaar toe en de afsluitende hoofdstukken over de terugreis. Regelmatig bestaat echter het hoofdgedeelte van de teksten uit een

* 6. Anna Greve, *Die Konstruktion Amerikas. Bilderpolitik in den Grands Voyagesaus der Werkstatt de Bry*, Keulen 1994, pp.56-60. Michiel van Groesen, *The Representations of the Overseas World*, pp.121-122. * 7. Michiel van Groesen, *The Representations of the Overseas World*, pp.134-135. * 8. Een bibliotheekhistorisch onderzoek naar bezitters van de collectie heeft nog niet plaats gevonden.

DESCRIPCION
 LAS INDIAS OCIDENTALES DE ANTONIO
 DE HERRERA CORONISTA MAYOR DE
 SV MAG^d DELAS INDIAS Y SVCORONISTA
 DE CASTILLA

Al Rey Nro. Señor

el dios de los truenos

el dios de las aguas

el dios de los truenos

A camapichpim, oero Rey de Mexico.

Huitzilpochtli el mayor dios de Mexico

el dios del viento

el dios del vino

Forma de las Templos de los indias de N. España

Ant. de Herrera Coronista Mayor de las Indias de N. España

En Madrid en la imprenta Real 1601.

Het laatste deel in de West-Indische reeks dat door Johan Theodor is uitgegeven was Antonio de Herrera's beschrijving van de Westerse Indiën (deel twaalf, 1623/4). Hij gebruikte daarvoor de vertaling van de *Descripción de las Indias Occidentales* in het Nederlands door Caspar Barlaeus, verschenen in Amsterdam in 1622. Herrera was hofgeschiedschrijver onder Philips II en Philips III. Zijn *Descripción* is een geografische beschrijving, bedoeld als inleiding op zijn grote historische werk over de Spaanse veroveringen in Amerika. Johan Theodor gaf dit werkje uit, geïllustreerd met expansiehistorische en etnografische scènes, grotendeels ontleend aan deel negen.⁴³ Doordat het boekje een zeer groot deel van het toenmalig bekende Amerika behandelt, vormt het ook een goede afsluiting van de West-Indische reeks gepubliceerd onder de naam De Bry.

06. Gegraveerde titelpagina van deel XII van de West-Indische reeks (1623) met Azteekse goden. Duitse editie. Het ontwerp is afgeleid van Herrera's *Descripción de las Indias Occidentales* (Madrid 1601). John Carter Brown Library.

* 43. Uta Bernsmeier, *Die Nova Reperta des Jan van der Straet. Ein Beitrag zur Problemgeschichte der Entdeckungen und Erfindungen im 16. Jahrhundert*, Hamburg 1986, pp. 45-64, 106-110, 133.

ÆTATIS SVÆ LIII
A° CHRI. 1615.

AVL
SANS-SOV
CY DE BRY.

*Datus est enim
An na opus et uox
et labor, ad id habe
et de insipientibus in
re fastidio me ipsum
torqueo: Perfecto adu
ali illos: inimico
rum loco sunt mi
hi*

Æri suam ipsius effigiem incidenti

*Corporis effigies sculptores fingere multi
Sat bene sæpe solent; ast animi nequeunt.
Amicitia ergo posuit I C D.*

*Iam refert Theodore tuam tamē ista tabella
Arte tuâ, effigiem corporis atque animi*

De collectie De Bry

de Oost-Indische reeks

In het jaar vóór Theodors dood hadden zijn zonen zich zelfstandig gemaakt. Zij begonnen toen een eigen reeks met berichten over Afrika en Azië, op de titelpagina's aangeduid als *India Orientalis*, de Oosterse Indië. Tussen 1597 en 1612 verschenen hierin acht delen, uitgegeven door de broeders gezamenlijk, en na het overlijden van Johan Israel tot 1618 nog drie delen met alleen Johan Theodor als uitgever. Zij kozen een wat kleiner folio-formaat, maar volgden voor het overige de opzet van de West-Indische reeks. Ook in de Oost-Indische reeks verschenen de teksten in het Latijn en Duits en waren de delen rijk geïllustreerd met prenten, ondergebracht in aparte beelddelen. Grotendeels bestond de Oost-Indische reeks uit eerder gepubliceerde teksten, maar deel acht bevatte een niet eerder uitgegeven Nederlandse tekst en deel negen een ongepubliceerde Duitse tekst, beide over reizen naar de Molukken.¹

De reeks bestond voornamelijk uit berichten over de recente activiteiten van de Nederlanders in Azië. Verder namen zij verslagen op over de reizen van de Italiaan Gasparo Balbi en de Engelsman Robert Coverte naar India

en oorspronkelijk Nederlandse en Engelse verslagen over de pogingen een noordwest-, noordoost- en een zuidwestpassage naar Azië te vinden. Twee boeken van de reeks gaan over Afrika: een verslag van een Portugees over zijn contacten met het koninkrijk Kongo (deel één) en de beschrijving van de Goudkust door een Nederlander (deel zes). Het onderbrengen van teksten over Afrika in de Oost-Indische reeks is minder vreemd dan het op het eerste gezicht lijkt. Op de route naar de Oost via Kaap de Goede Hoop of via de Straat van Magelhaes deden de vloten vaak – al dan niet noodgedwongen – West-Afrikaanse havens aan. De Oosterse en de Westerse Indië vallen bij in de collectie De Bry dan ook niet samen met Azië en Amerika. Gezamenlijk omvatten de Indië de hele buiten-Europese wereld.

De beschrijving van het koninkrijk Kongo door Odoardo Lopez en Filippo Pigafetta vormt het eerste deel van deze reeks.² Het koninkrijk Kongo was gelegen in het Noordwesten van het tegenwoordige Angola. Portugese kooplieden hadden zich in de loop van de zestiende eeuw gevestigd in Luanda en hadden van daar verbindingen gelegd

• 07. Zelfportret van Johann Theodor de Bry op 53-jarige leeftijd, 1615; frontispice van Robert Fludd, *Anatomiae Amphitheatrum* (Frankfurt 1623). British Museum, Londen.

* 1. *De Relatione del Reame di Congo* (deel 1) was in 1591 in Rome uitgekomen. Michiel van Groesen oppert dat de gebroeders De Bry de Italiaanse editie gebruikten, (Zie zijn *The Representations of the Overseas World*, p. 501) Het lijkt me echter goed mogelijk dat ze uitgingen van de Nederlandse vertaling (Amsterdam 1596). De bronteksten van de delen twee tot en met zes waren eveneens in het Nederlands verschenen: Linschoten's *Itinerario* (Amsterdam 1596-1598), Gerrit de Veer, *Drie Seylagien* (Amsterdam 1598), N.N., *Journael van de reis van Jacob Cornelisz van Neck en Wybrandt van Warwijck* (Amsterdam 1600) en Pieter de Marees, *Beschryvinge van de Gout-custe* (Amsterdam 1602). Deel zeven was een compilatie teruggaande op het Nederlandse *Journael van Joris van Spilbergen* (Delft 1605) en Gasparo Balbi, *Viaggio del Indie Orientali* (Venetië 1590). In deel acht en negen publiceerden de broeders Nederlandse teksten die niet eerder in druk waren verschenen. Deel tien was een compilatie, samengesteld door Gotthard Artus, van uittreksels uit verscheidene Nederlandse werken, o.a. van Jan Huygen van Linschoten, en een Engelse pamflet uit 1612 over de reis van Henry Hudson. Welke Vespucci druk is gebruikt voor de stukken over zijn z.g. derde en vierde reis in deel elf is nog niet vastgesteld. * 2. Een moderne, kritische editie ingeleid, vertaald en geannoteerd door Willy Bal is: Filippo Pigafetta en Duarte Lopes, *Le royaume de Congo et les contrées environnantes* (1591), Parijs 2002.

22. Markt aan de Goudkust. Uit deel II van de Oost-Indische reeks (1598). Fondation Bodmer.

vruchten te verkopen. De aan de landbouw gewijde afbeelding bevat vele scènes.⁴⁷ Mannen branden een stuk bos af en verwijderen de wortels. Zij maken de grond bouwrijp met een hak, daarna zaaien zij gierst. De prent laat ook andere gewassen zien: rode en zwarte bonen, rijst, mais, malaguete en de palmboom, die de vloeistof voor palmwijn leverde. De afbeelding van de markt in Cape Coast toont gespecialiseerde handel. Er zijn handelaren die kippen, vis of vers water aanbieden, anderen doen in vruchten, suikerriet, palmwijn, rijst of gierst. Anders dan de inheemse handelaren op de markt in Cartagena bedrijven de inheemsen aan de Goudkust onmiskenbaar landbouw voor het commercieel gewin.

23. Landbouw aan de Goudkust. Uit deel II van de Oost-Indische reeks (1598). Fondation Bodmer.

* 47. IO II, T34.

24. Markt in Cartagena. Uit deel V van de West-Indische reeks (1595). Fondation Bodmer.

In de delen van de Oost-Indische reeks die over Azië gaan staan geen landbouwscènes. Het onderwerp komt indirect aan de orde in de afbeeldingen over sociale hiërarchieën en markten en in de natuurhistorische prenten uit deel vier. Onder de figuren die de sociale hiërarchie in Goa weergeven bevinden zich de Canarim: 'ein Bauersmann mit seinem Weib und Kindern, die auch ganz nackt einhergehen'.⁴⁸ Dat laatste moet niet letterlijk worden genomen, want het paar draagt wel een paar kledingstukken. Een van de voorstellingen van de sociale en etnische groepen in Bantam is gewijd aan de boeren, 'die zich onlangs met toestemming

van de koning nabij de stad hebben gevestigd'.⁴⁹ Zij leggen zich toe op de teelt van peper. Op de afbeelding brengen zij hun waren, hangend aan een stok over hun schouder, naar de markt. De markt van Bantam is net zoals die aan de Goudkust weergegeven als samengesteld uit gespecialiseerde deelmarkten.⁵⁰ In een hoek bieden vrouwen meloenen, komkommers en kokos aan, in een andere suiker, honing en bonen, in weer een andere hoek specerijen, peper, uien of rijst. De afbeeldingen over Bantam laten zien hoe een centrum van internationale handel migranten aantrekt die commerciële landbouw bedrijven.

* 48. IO I, T27. * 49. IO I, T78. * 50. IO I, T84.

VIEDVS da er handelt von der Nidergängischen Indianer Religion vñnd Gottesdienst spricht er habe bey denselbe Völkern kein älter Gemäldts oder Bildnuß gesehen oder welchem grösser Ehrerbietung erzeiget worden als einem erschrecklichen bildniß des Teuffels ganz vnformlich gemacht. Wann aber der Königscher einer in der Insel Hispaniola seinem farnembsten Abgott wolte ein Festtag vñnd Opfer zu ehren halten vñnd anstellen / seget er all in seinem Vnderthanen die Männern so wol als den Weibern ein gewissen vñnd bestimmten Tag an / vñnd welchem sie zusamen solten kommen. Wenn sie nu alle sampt zu diesem herrlichen Fest an dem gewöhnlich in orth zusamen kommen / stellen sie sich gang zierlich in ein Ordnung. Der Königsche zoget in der Procession vñnd Ordnung vorher in die Kirchen / in welcher die Preuster war / die den Abgott mit betten vñnd grosser andacht verehren. So baldt der Königsche in die Kirchen kommen vñnd sich vndergefest / stenge er an auff einer Heerbaucken oder Trommen zuschlagen: hiezzwischen folget das ganze Volk hernach / vñnd giengen die Männern voran / welche ihre Leiber mit schwarzer / rother vñnd geelter Farb hatt / angestrichet / auch hielten sie sich mit büdten Pappengeyen vñnd anderer Vogel feddern vñnd hielten / vñnd geschmücket / desgleichen hatt sie auch ihre Häfft / Arm vñnd Knie / eiben mit schonen Kränzen / gülden Halzbäden / die mit köstlichen Perlen gesticket / vñnd mit grossen Perlmuscheln gezieret vñnd allenthalben umbhencet. Die Weiber giengen mit reinem Leib daher / mit keiner Farb noch Salben angestrichen. Aber die Jungfrauen pflegten zu gehen ganz nackt vñnd bloß / die Weiber so Männern hatten / waren mit schleym vñnd ihre Scham bedeckt. In solcher Kleidung vñnd Gestalt giengen sie zu dem Tempel / dangeten vñnd sungen eiliche besondere Lieder / dem Abgott zu ehren. Der Königsche entspenge sie mit seiner Trommen / als sie in die Kirchen kamen / gleich darauff stießen sie ein lang Stecklein in Kack / damit bewegte sie sich zum Kopf / gab hiem jrem Abgott offentlich zuwersehen / daß sie gar nichts böses heimlich in jrem Herzen verborgen herten. Wie sie solche Ceremonien hatten vollbracht / traten sie Stral oder Kambs weis einander nach an einer Seitel / vñnd sungen heimlich mit großem Getämmel vñnd traurigkeit ein Liedlein jrem Abgott zu ehren. hiezzwischen kam noch ein ander schaar von Weibern / vñnd trugen Käbe auff den Köpfen die waren voll Brodt / die waren mit woltehenden Rosen vñnd Blumen besprenget / vñnd als die andern in jrem Gesang verharreten / theilten sie sich vñnd die andern her / vñnd mußelten ihnen besondere Gebets in die Ohren / welche aber damit sie einander ordentlich antworten / richteten sie sich auff vñnd sungen ein Chor vñnd den andern. Wie sie solches Gesang vollbracht hatten / stengen sie ein ander Melodien an zu singen / vñnd sungen ein neues Lied jrem Könige zu ehren. Letztlich opfferten sie das Brodt jrem Abgott. 26. Cap.

E N D E.

De religies van de Oosterse en Westerse Indiën

Natuurlijke godsdienst en duivelsverering

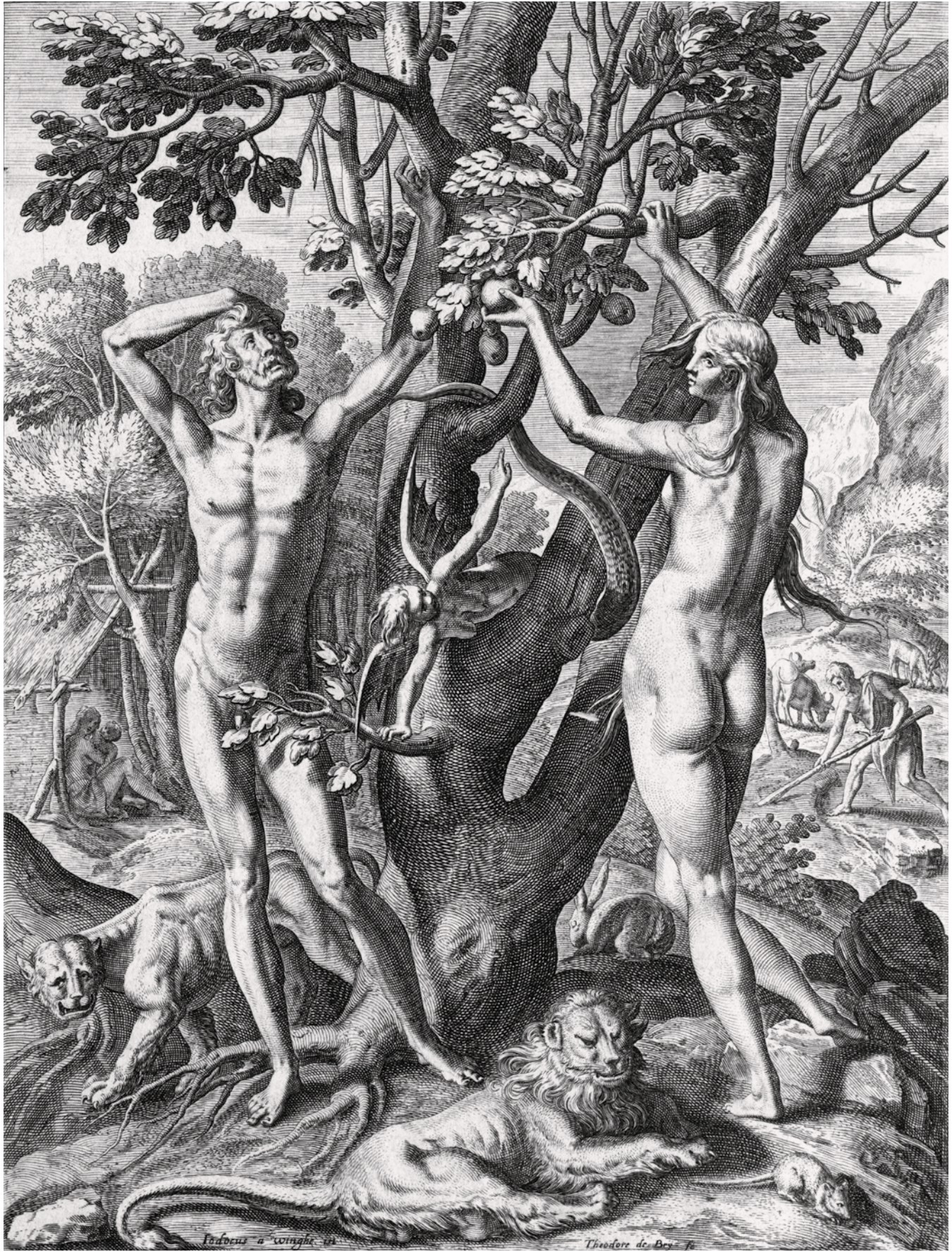
Vader en zonen De Bry waren calvinisten. Dat betekende dat zij net als de andere hervormden, de katholieken, en de leden van de orthodoxe kerken op de Balkan en Oost-Europa christenen waren. Wat deze christenen gemeen hadden was het geloof dat Christus, de zoon van de Eeuwige God, als mens onder de mensen had geleefd, hen het smalle pad van het deugdzaam leven had gewezen en was gestorven aan het kruis om hen te verlossen van hun zonden. God, deugd, zonde, verlossing: het waren alle ingewikkelde begrippen. Dat gold ook voor andere geloofsartikelen, zoals het idee dat mensen een onsterfelijke ziel hadden, die na hun dood in een hemel of een hel kon komen. Over deze leerstukken hadden christelijke theologen eeuwen gedebatteerd. Priesters en predikanten worstelden een leven lang om ze aan zichzelf en de gelovige gemeente uit te leggen. Leven als christen was geen sinecure. Zestiende-eeuwse Europeanen vochten onderling oorlogen uit over wat het ware christelijke geloof was en hoe het in praktijk moest worden gebracht.

De katholieke kerk had de angst om als zondaar te sterven en in de hel te komen gevoed en bestreden door het verstrekken van sacramenten aan de gelovigen. Dit waren heilige handelingen door de priester verricht bij alle belangrijke overgangen in het leven. Kort na de geboorte doopte de priester het jonge mensje. Met dit sacrament van de doop nam hij het wezentje op in de christelijke gemeente, waarbinnen het zou leren een deugdzaam leven te leiden. Later nam de priester de gelovige de biecht af, een sacrament bedoeld om hem op het rechte pad te houden. Tijdens de mis trans-

formeerde de priester brood en wijn in het lichaam en het bloed van Christus en deelde het uit onder de gelovigen. Dit sacrament van de Eucharistie was een aansporing om een even voorbeeldig leven te leiden als Christus. Het sacrament van het huwelijk diende om de gelovige te doordringen van het belang van echtelijke trouw. Het sacrament der stervenden moest hem de overgang naar het eeuwige leven vergemakkelijken. Mensen die de sacramenten niet hadden ontvangen liepen een grotere kans na hun dood terecht te komen in de hel. De katholieke kerk was een sacramenten verstrekkende instelling, georganiseerd als een hiërarchie van priesters, met aan het hoofd de paus. De organisatie spoorde de gelovigen aan een deugdzaam leven te leiden en daardoor hun kansen om in de hemel te komen te vergroten.

Naast de verering van God, de hemelse Vader en Christus, zijn goddelijke Zoon die als mens op aarde had geleefd, had de katholieke kerk ook de cultus van Maria, de aardse moeder van Christus, laten opbloeien. Samen met Jozef, de aardse vader van Christus, vormden zij de Heilige Familie, de eerste nucleus van de christelijke samenleving. Afbeeldingen van hen kregen een centrale plaats in de kerk op het hoofdaltaar. Andere aardse stervelingen die een uitzonderlijk deugdzaam leven hadden geleid, kregen als heiligen een aparte verering. Hun beelden kregen een plaats in de zijkapellen van de kerk. Ook zij hielden de katholieke gelovige een voorbeeld voor. Bij de doop werd de gelovige vaak naar een van hen vernoemd en genoot daarmee zijn of haar speciale bescherming.

• 65. Heidense eucharistie op Hispaniola. Uit deel VI van de West-Indische reeks (1594). Fondation Bodmer

Een wereld tussen Goed en Kwaad

In de meeste delen van de buiten-Europese wereld, zoals in beeld gebracht in de plaatdelen van de collectie De Bry, leefden de inheemse bewoners als met rede begaafde wezens. Zij beschikten over talen waarin zij met elkaar konden communiceren, sommige volken hadden een schrift ontwikkeld. Zij demonstreerden praktisch vernuft bij jacht en visserij, in de landbouw en in de ambachten. Allen hadden enige vorm van gereedschap, de meesten droegen enige kleding. Zij woonden meestal in vaste woonplaatsen en onderhielden gezins- en familiebanden. Zij kenden gezagsdragers die de orde handhaafden en vereerden hogere machten die het leven op aarde stuurden. Uit hun samenlevingen bleek een besef van de noodzakelijke hiërarchie tussen mannen en vrouwen, tussen leeftijds- en beroepsgroepen, tussen heersers en onderdanen. Zij hadden privébezit én bezittingen waarvoor zij gemeenschappelijk zorgden, zoals tempels en verdedigingswerken. Sommige inheemse samenlevingen waren beschaafder en meer ontwikkeld dan andere. China was in vele opzichten net zo beschaafd en ontwikkeld als Europa. Vrijwel overal kon een streven naar welvaart en vreedzaam leven worden waargenomen.

Tegelijkertijd vertoonden de buiten-Europese samenlevingen tekenen van irrationaliteit en wanorde, zoals trouwens ook Europa zelf. Oorlogen tussen naburen waren endemisch evenals interne factiestrijd. Bijgeloof en magische praktijken waren er wijdverbreid. Tovenaars en heksen bedrogen en misleidden hele volksstammen. Zij kregen steun van heersers die neigden tot tirannie. Een grotere mate van ontwikkeling betekende niet dat de

machthebbers minder agressief waren of minder wreed tegenover hun onderdanen. In Europa en er buiten speelde zich een constante strijd af tussen de machten van Goed en Kwaad. Theodor De Bry had dit wereldbeeld aangekondigd met de prenten van de Zondeval en de Zondvloed in het eerste en tweede deel van de West-Indische reeks. Hij en zijn zonen hadden deze visie uitgewerkt in de plaatdelen van de door hen uitgegeven collectie. Het commentaar bij de prenten is echter eerder feitelijk dan moraliserend. Zij wilden de manieren van leven buiten Europa laten zien, met hun tekortkomingen en verdiensten. De West- en Oost-Indische reeksen zijn ontworpen als een 'theatrum vitae humanae', een schouwtonel van het menselijk bestaan.

95. De Ark van Noach. Uit deel II van de West-Indische reeks (1591). John Carter Brown Library.

• 94. De Zondeval van Adam en Eva. Uit deel III van de West-Indische reeks (1593). John Carter Brown Library.

Colofon

Uitgave

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

Tekst

Ernst van den Boogaart

Vormgeving

DeLeeuwOntwerper(s), Den Haag

ISBN 978 94 625 8622 2
NUR 680

Dit boek kwam mede tot stand dankzij genereuze bijdragen van

- Dr. Hendrik Mullerfonds
- Isa de la Fontaine Verwey-le Grandfonds

© 2024 WBOOKS Zwolle/Ernst van den Boogaart

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

© c/o Pictoright Amsterdam 2024

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

De poorten van de Indiën

Ernst van den Boogaart

Theodor de Bry en zijn zonen Johan Theodor en Johan Israël publiceerden tussen 1590 en 1623 een tegenwoordig zeer gezochte collectie land- en volkbeschrijvingen. Deze collectie De Bry is een verzameling teksten over de buiten-Europese wereld. De West-Indische reeks (twaalf delen) gaat over Amerika en de Nederlandse en Engelse wereldomzeilingen. De Oost-Indische reeks bevat elf delen over Afrika en Azië.

Hoewel vaak beschreven als reisverslagen, gaan de teksten vooral over de Europese expansie tussen 1492 en 1623, met een nadruk op de jaren rond 1600. Een groot deel van de afbeeldingen en de beschrijvingen laten de levenswijzen van de vreemde volken en het optreden van Europeanen buiten Europa zien. In *De poorten van de Indiën* duikt Ernst van den Boogaart in deze historische wereld voor een gedegen analyse van de platen en teksten.

Delen uit de collectie De Bry waren aan het begin van de zeventiende eeuw in het bezit van edelen, humanisten, magistraten, kooplieden en geestelijken. De reeksen droegen ertoe bij dat geïnteresseerden zich een voorstelling konden maken van de levenswijzen van buiten-Europese volken en van hun plaats in de geschiedenis. De teksten en platen maakten duidelijk dat de mensen in Amerika, Afrika en Azië zich, net als zij, bewogen in een wereld tussen Goed en Kwaad.

Ernst van den Boogaart is historicus. Hij publiceert over de Europese expansie in de vroeg-moderne tijd. Van hem verscheen onder meer *Het land van de suikermolen. Johan Maurits' Brazilië (2021)*.

WWW.WBOOKS.COM

